

O významu gregoriánského chorálu (1938)

Otto Albert Tichý

Je jisto, že chrámový zpěv není naprosto nezbytný pro liturgii. Při tiché mši svaté se nezpívá, a přece je platnou mší svatou., Totéž lze říci o kněžských hodinkách, které se mimo kláštery a chrámy katedrální skoro nikde nezpívají. Staly se dokonce pokusy chrámový zpěv úplně zrušiti, ale ve skutečnosti se Církev svatá opět a opět vrací k obřadům zpívaným, ovšem s jistými výhradami co do způsobu posvátného zpěvu. *Motu proprio* svatého Otce Pia X. pak stanoví přesné normy, kterými jest se řídit. Důvod, z něhož Církev podržela zpěv, je jednak historický a tradiční, jednak je to důvod psychologický. Ve Starém zákoně čteme každou chvíli, jak ta neb ona posvátná osoba zpívá chvalozpěv, jak sbory kněží prozpěvují ve chrámě písně a žalmy. V synagogách se zpívalo, a Pán Ježíš jistě zpíval s ostatními, jak se též praví v evangeliu, že zapěl s apoštoly píseň díkůčinění po poslední večeři. Ke zpěvu vybízí také svatý Pavel v listě ke Kolosenským: *Vebum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, docentes et communes vosmetipsos psalmis, hymnis et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo.*

Z tohoto citátu lze také vyčísti psychologický důvod posvátného zpěvu, totiž ten, aby slovo Kristovo v nás přebývalo co nejhojněji, aby posvátný zpěv v nás doplňoval účinky slova Božího a rozněcoval naši víru. Moudře ovšem se dodává: *in gratia cantantes in cordibus vestris Deo.*

Jak může posvátný zpěv v nás doplňovati účinky slova Božího a rozněcovati naši víru? Jak může vnější, hmotný úkon býti na prospěch vnitřnímu duchovnímu počínu? Na to lze odpověděti slovy svatého Jana Zlatoústého, když mluví o svatých svátostech: „Kdyby byl člověk tělesné hmotnosti neměl, byly by se mu podávaly dary tyto a milosti prostě a v nižádném rouše zahalené; *ale poněvadž duše s tělem jest spojena*, naprosto bylo potřebí, aby k poznání jich užíval pomoci těch věcí, které se smysly pojímají.“

Zpěv je výrazem naší víry, naděje a lásky. kdybychom byli pouzí duchové jako andělé, stačilo by ctnosti ty konati jenom duševně, pomyslně, ale máme-li tělo, které, jak praví svatý Petr, bojuje vždy proti duši (I. Petrova II., 11), musí nám záležeti na tom, aby i ono bylo zachváčeno posvátným ohněm a aby zase ono působilo na duši, utvrzujíc ji ve chvílích slabosti a pochybování.

Když jsme si tedy zjistili, že je zpěv velmi důležitý pro duchovní život a pro posvátné obřady, určíme jeho pravou formu, neboť známe několik druhů posvátného zpěvu: gregoriánský chorál, zpěv polyfonní a zpěv lidový. Všechny ty tři druhy mají své straníky a obhájce. Po našich vlastech největší obliby požívá zpěv lidový, a nelze se tomu diviti u prostého lidu, který neumí latinsky a zpívá raději ty písně, jichž slova mu jsou srozumitelná. Přijdeme-li do města, uslyšíme tam aspoň na největší svátky pokusy o hudbu polyfonní nebo také nazývanou figurální, a tato hudba zabrala skoro výlučně kůry všech chrámů pražských. Jenom v klášteřích a chrámech katedrálních se ještě udržel zpěv gregoriánský.

Povrchnímu pozorovateli by se zdálo, že gregoriánský chorál je na ústupu postupem času Církev úplně odklidí tento anachronismus. Bohužel, nebo raději Bohu dík, je tomu poněkud jinak. Byly časy, kdy opravdu hrozilo nebezpečí, že chorál vymizí, neboť v umění tak jako ve vědě a ve filosofii přicházejí doby čirého racionalismu a zle řadívaly v pokladech, které nám zůstavili naši otcové. Úpadek chorálu se datuje už od XI. století a vznikající polyfonie zatlačuje jej čím dál, tím více do pozadí. Pro kouzlo harmonie hudebníci té doby zapomínají na krásu melodie, barva vítězí nad kresbou, a co je nejtragičtějšího, mensuralismus ubíjí hudební rytmus.

Zde je potřebí malého objasnění. Máme-li jenom jeden zpěvní hlas, jako je tomu u chorálu, tu se zpěv pohybuje zcela volně, a ačkoliv má jistý rytmus, je úplně svoboděn jej měniti podle potřeb této absolutní melodie (absolutní melodií nazýváme tu, jež si stačí sama a nepotřebuje žádného doprovodu). Jaký však to jest rozdíl, když se k této původní melodii přidruží jedna nebo více odlišných melodií! V melodii absolutní se může střídati rytmus dvoudobý s třídobým, aniž by to rušilo plynulý běh nápěvu, když však se zpívá několik melodií zároveň, a tak tomu jest ve zpěvu vícehlasém, tu musí jedna melodie činiti ústupky své nebo svým sousedkám a výsledkem toho jest rytmická ztrnulost, která se končí novodobým „takterem“, to jest stereotypním opakováním téhož metra, což jest pro rytmy největší pomyslitelná nuzota. Graficky se to dá vyjádřiti neustálým opakováním téhož geometrického útvaru. Tedy místo obrovského bohatství forem, jež nalézáme v přírodě, redukovaly by se všechny útvary na příklad na čtverce nebo zase na kruhové výseče. Oba ty útvary se sice v přírodě často vyskytují, ale uložiti malíři, že musí vypracovati celý obraz

jen z prvků čtvercových nebo zase z prvků výsečových, toť tyranie, a něco podobného se děje v moderní hudbě.

Není sporu, že se vynalezením polyfonie melodie ochudila, zvláště co do svého rytmu, a právě proto po několika stoletích polyfonního hýření zraky soudobých hudebníků se znovu obracejí k chorálu, k melodii svobodné, dokonale ohebné a pružné.

Pravím-li, že je chorál melodie svobodná, nechci tím říci, že by hověla nějaké hudební anarchii. Je tomu s chorálem jako s krásnou květinou, jež by vyrostla ve volné přírodě pod slunečními blahodárnými paprsky. Květina roste volně, není ani stopy po nějakém automatismu, po jakémkoliv nucení, a přece lodyha i květ jsou urostlé podle odvěkých zákonů přírodních. Tak také chorální melodie jsou zcela nenucené, není v nich té hranatosti, s jakou se setkáváme v melodiích moderních, ale přesto se vyvíjejí s jistou logikou, mají určitý rytmus a jsou psány v některé z osmi církevních tónin, to jest, gravitují k přesně vytčené tónice a dominantě.

Tato gravitace, toto tíhnutí k určitému tónu závěrečnému nebo kulminačnímu dodává melodii jednotnosti a osobitosti. Chorální melodie jest jakési hudební individuum, mnohem bohatší než moderní skladby, psané v dur či moll, neboť chorální tóniny jsou přirozenější a jejich melodické prvky jsou mnohem zajímavější než otřelé nebo nesprávně vyvozené prvky tónin moderních. Všecko to bohatství je ovšem velmi skryto, a často chodíváme kolem něho, ani zdaleka netušíce jeho hodnotu. Teprve když zpěvy ty analyzujeme, shledáváme s úžasem, že ty dávnověké melodie jsou pro hudebníka takřka studnicí moudrosti, již jsme až dotud neviděli pro harmonický aparát jiných pochybných hudebních zdrojů, které nás na konec zahrnou a znechtí.

Vraťme se nyní k citovanému slovu svatého Pavla: in *gratia* cantantes in *cordibus* vestris Deo. Všecka technická vyspělost našeho zpěvu by nebyla ničím, kdybychom nezpívali v milosti, kdybychom neprosili o milost Boží, abychom se stali hodnými takového úkolu. Nesmíme totiž zapomínati, že každé slovo svatého officia má cenu nesmírnou, ale když zpíváme, podle výroku sv. Augustina, že ten kdo zpívá, modlí se dvakrát.

Máme také zpívat v srdci a nikoliv jenom ústy, čili má náš zpěv vycházeti z hloubi naší bytosti a má ji celou proměnit v jeden lahodně znějící nástroj. Jsou sbory, které to uvádějí ve skutek, a poznáte to od prvního tónu, kterým zanotí. Často světské sbory by nám mohly býti vzorem v tomto sebevzdání a v této ochotě vůči duchu, ovšem jde také o poslední poznámku sv. Pavla, že totiž máme zpívat Bohu a ne sami sobě, a to je tu nejdůležitější moment, neboť jen tenkrát bude náš zpěv opravdu zbožným, když vymýtíme svou sebelásku, svou marnivost a pýchu.

Mluvili jsme o uměleckých přednostech chorálu před hudbou moderní, a to by již mohlo stačiti, abychom si ho považovali, abychom mu důvěřovali. Jakž by tomu mohlo být jinak, když je to zpěv, který si Duch svatý sám zvolil ke své oslavě? Vždyť liturgie není dílem náhody a bdí-li Prozřetelnost nad našimi časnými osudy, kterak by jí bylo lhostejno to, co se týká bohoslužeb, co se týká nejvýznamnějšího projevu našeho duchovního života?

Bůh nás miluje, a proto nás nenechává tápati ve tmě: zjevil nám pravdy náboženské, odhalil nám tajemství svého vnitřního života v nejsvětější Trojici, ukázal nám smysl a cíl našeho života, a nechce ani, abychom mařili čas hledáním vhodných liturgických forem k Jeho uctění. Péče o uchování pokladu víry je svěřena Církvi svaté a ona též pečuje o integritu bohoslužeb. Katolický misál i ostatní naše liturgické knihy jsou veledíla logiky, umělecké architektury a velejemného vkusu. Snad se to nejeví na první pohled, poněvadž krása liturgická – právě tak jako pravda evangelická – je oděna rouchem odříkání a chudoby. Oceňujeme ji až po čase, a čím je větší odstup od dojmů vzbuzených krásami liturgickými, tím se pnou výše a tím více cítíme, že tu jde o cosi nadlidského, cosi věčného a opravdu božského.

Toto vše bychom si měli uvědomovati, když mluvíme o formách posvátného zpěvu. Myslím, že se až příliš bere v úvahu čistě lidský element, když jde o zavedení chorálu do farních chrámů Páně. Je pochopitelné, že každý radikalismus může býti zhoubný a vzbuditi více zatvrzelosti než sympatie. Náš lid opilý stálým vychvalováním demokracie, by těžko pochopil, že se v Církvi má podrobiti bez smlouvání. Třeba se k němu skloniti jako k dětem, ukázati mu divy lásky a vzbuditi v něm důvěru k autoritě náměstka Kristova. Tím, že by začal zpívat chorál ve všech kostelích, není řečeno, že by se úplně vymýtla

polyfonie a zpěv lidový. Uvedly by se jen do patřičných mezí a výsledek by byl ten, že by obřady získaly co do rozmanitosti, neboť poslouchati celý Boží rok lidové písně jest silně unavující a polyfonie, byť sebe krásnější, staví se příliš kompaktní, není-li vystřídána perutnými melodiemi chorálními.

Po těchto úvahách nebude mi snad zazlíváno, řeknu-li, že jediná spása nám kyne s nejvěrnějšího podrobení se normám, jež o posvátném zpěvu byly vysloveny v Motu Proprio sv. Otce Pia X. Jeden universitní profesor, když jsem poukazoval na svatost života tohoto papeže, chtěje dovésti, že sám Kristus promluvil ústy nesmrtelného velekněze, odpověděl mi takto: Qui sanctus est, oret pro nobis, to znamená, ať pozůstává to rozhodování o kulturních problémech odborníkům. Dovolím si nesouhlasiti s touto poznámkou jako katolík, ale všichni výborní mistři hudebního umění, s kterými jsem se setkal na svém putování Evropou, byli za jedno, že svým Motu proprio sv. Otec Pius X. vykonal dílo geniální.

Je opravdu málo oborů, v kterých by byla správná cesta vytčena s větší jistotou než právě v oboru posvátné hudby a žaseme dnes po 34 letech, jak opravdu prorocky se sv. Otec Pius X. vyjadřuje o tolika hudebně estetických problémech, které se v době, kdy Motu proprio bylo napsáno, mohly ještě zdáti spornými. Mimo jiné čteme tam toto:

„Gregoriánský chorál je vlastní zpěv Církve římskokatolické, jediný zpěv, který zdědila po otcích, zpěv, který žárlivě střežila po celá století ve svých liturgických pravidlech a který předkládá věřícím jako zpěv přímo svůj, který předpisuje výhradně v jistých částech liturgie, a který nejnovějšími studiiemi byl tak šťastně obnoven ve své neporušenosti a ve své čistotě.

Závěrem dovoluji se ukázati ještě na jednu důležitou věc. Chorál je pro nás hudebníky tím, co jest pro theology Písmo svaté. V bibli jsou obsaženy všechny hluboké pravdy náboženské, ale vidí je tam jen ten, kdo si dá práci je tam nalézt. K studiu Písma svatého je třeba na prvním místě veliké pokory a potom veliké trpělivosti a píle.

Tak je tomu i s chorálem. člověk ješitný, který všude hledá jen sebe, ten v prostinké chorální melodii nic nenalezne, neboť bude považovati za nehodné své vznešenosti, aby se snižoval k věcem na pohled tak nepatrným. Učiní svůj závěr snadno a rychle, odsoudí chorál, a musí-li jej zpívat, bude jej přednášet povrchně a bez lásky.

Jinak je tomu však, sebereme-li tuto perlu s úctou a láskou. Na prvním místě třeba v ní vidět dar Boží, náš hudební chléb vezdejší, ale jako je chléb a chléb, tak je také chorál a chorál. Jsou hospodyně, které svěřují svým dětem umění hnísti chléb jako posvátné rodinné tajemství. Provozovati chorál není tak snadné a jeho krása záleží často na tom, s jakou láskou pečujeme o všechny podrobnosti interpretace. Nejde tu však jenom o mechanická pravidla, nýbrž o skutečnou práci uměleckou, o výstavbu chorální melodie, o nalezení jejího Zenitu, k němuž všechno spěje a k němuž ostatní úseky mají býti v logickém poměru. To nejsou věci, které se získávají za půl hodiny, nýbrž je k tomu potřebí měsíců a celých let hudebních meditací, až se utvoří jakási tradice, která vše to uskutečňuje skoro instinktivně. V tom právě záleží tajemství krásy, že je obnovením řádu a hierarchie ve svých základních prvcích. Je třeba důkladné znalosti uměleckého materiálu a potom hluboké osvětlené synthesy; je třeba synthesy hudební, slovesné a theologické, je potřebí pokory a je potřebí lásky a potom se stává chorál tím, čím býti má, totiž nebeskou řečí, kterou – podle mínění jednoho francouzského hudebního spisovatele – prý se mluvilo v Ráji.

Zdroj: NA HLUBINU ročník XIII. číslo 2 (1938)

Zpracoval: D. Grof